МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

УМАНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет соціально-психологічної освіти та фізичної культури

Кафедра соціальної педагогіки, соціальної роботи та консультування

Допущено до захисту

«_____» _____ 2026 р.
В.о.зав.кафедри
_____

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА БАКАЛАВРА

СОЦІАЛЬНА РОБОТА З ПРИЙОМНИМИ СІМ'ЯМИ В УМОВАХ ГРОМАДИ

Виконала – здобувачка ІІІ курсу, групи Р/30
Освітньо-професійної програми Соціальна робота (Соціально-психологічне консультування)
Спеціальності 231 Соціальна робота
Амборко Анастасія Анатоліївна

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, доцент
Шевчук Оксана Миколаївна

Умань – 2026

АНОТАЦІЯ

У роботі досліджено особливості соціальної роботи в умовах громади. Актуальність роботи зумовлена потребою у підвищенні ефективності соціальної роботи щодо підтримки та соціального супроводу прийомних сімей в умовах громади. Мета дослідження полягає в аналізі особливостей соціальної роботи з прийомними сім'ями в умовах територіальної громади. Для дослідження теми у роботі було використано такі методи: теоретико-методичний аналіз наукової та літератури, аналіз нормативно-правових документів, бесіда, спостереження, а також вивчення практичного досвіду соціальної роботи. Одержані результати довели, що підвищення ефективності соціальної роботи з прийомними сім'ями можливе за умови впровадження комплексу взаємопов'язаних заходів. До основних напрямів удосконалення належать: індивідуалізація соціального супроводу, дотримання державних стандартів надання соціальних послуг, розвиток міжвідомчої взаємодії, активне залучення прийомних батьків до процесу прийняття рішень та підвищення професійної компетентності фахівців соціальної сфери.

Ключові слова: прийомна сім'я, дитина-сирота, дитини, позбавлена батьківського піклування, соціальний супровід, міждисциплінарна команда.

ABSTRACT

The paper examines the peculiarities of social work with foster families in the conditions of a territorial community. The relevance of the study is determined by the need to improve the effectiveness of social work aimed at supporting and providing social supervision for foster families within the functioning of the community. The purpose of the study is to analyze the peculiarities of social work with foster families in the conditions of a territorial community. The following research methods were used in the study: theoretical and methodological analysis of scientific literature, analysis of legal and regulatory documents, interviews, observation, as well as the study of practical experience in social work. The obtained results proved that increasing the effectiveness of social work with foster families is possible through the implementation of interrelated measures. The main directions for improvement include: individualization of social supervision, compliance with state standards for the provision of social services, development of interagency cooperation, active involvement of foster parents in decision-making processes, and improvement of the professional competence of social work specialists.

Keywords: foster family, orphan child, child deprived of parental care, social supervision, territorial community, interdisciplinary team.

ЗМІСТ

ВСТУП……..…..……..…… 4

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ПРИЙОМНИМИ СІМ'ЯМИ……..…… 8

1.1. Прийомна сім'я як форма сімейного влаштування дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування…… 8

1.2.Нормативно-правове забезпечення функціонування прийомних сімей в Україні……. 13

1.3. Соціально-психологічні аспекти функціонування прийомних сімей в Україні……. 20

РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЯ ТА ЗМІСТ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ПРИЙОМНИМИ СІМ'ЯМИ В УМОВАХ ГРОМАДИ…… 26

2.1. Сутність та зміст соціально-психологічного супроводу прийомних сімей у територіальній громаді……..... 26

2.2. Форми та методи соціальної роботи з прийомними сім'ями….. 32

2.3. Міжвідомча взаємодія в роботі з прийомними сім'ями……..... 36

РОЗДІЛ 3. ПРАКТИКА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ПРИЙОМНИМИ СІМ'ЯМИ……... 40

3.1. Характеристика громади та стан розвитку прийомних сімей…….. 40

3.2. Аналіз діяльності соціальних служб щодо супроводу прийомних сімей…….. 43

3.3. Дослідження потреб прийомних батьків та дітей……. 46

3.4. Рекомендації щодо удосконалення соціальної роботи з прийомними сім'ями в громаді……..……... 50

ВИСНОВКИ……... 54

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ…….. 57

ВСТУП

Актуальність теми дослідження зумовлена зростанням ролі сімейних форм виховання дітей в умовах реформування системи соціального захисту в Україні. Сім'я є базовим соціальним інститутом, що забезпечує формування особистості дитини, її світогляду, ціннісних орієнтацій, моделей поведінки та соціальної взаємодії. Саме в сімейному середовищі закладаються основи фізичного, психічного та соціального розвитку дитини.

Водночас значна кількість дітей в Україні позбавлена можливості виховуватися у біологічній сім'ї внаслідок складних життєвих обставин, що актуалізує потребу розвитку альтернативних форм сімейного влаштування. Однією з найбільш ефективних таких форм є прийомна сім'я, яка забезпечує дитині належні умови життя, виховання, соціального захисту, психологічної підтримки та сприяє подоланню наслідків травматичного досвіду.

Разом із тим, проблема полягає не лише у влаштуванні дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, до сімейних форм виховання, але й у забезпеченні належної підготовки та підтримки прийомних батьків. Виконання ними нових соціальних ролей потребує відповідних знань, умінь і навичок, а також постійного соціально-психологічного супроводу. Кожна дитина має право на повноцінний розвиток і реалізацію власного потенціалу. Це передбачає забезпечення належного рівня фізичного та психічного здоров'я, безпечного середовища, емоційної підтримки, відчуття прийняття і значущості, формування навичок самостійного життя та позитивної самооцінки [5, с. 153].

Саме тому організація ефективної соціальної роботи з прийомними сім'ями набуває особливого значення в умовах територіальних громад.

Стан дослідженості наукової проблеми. Проблема функціонування прийомних сімей є предметом активного наукового дослідження у сфері соціальної роботи та соціальної педагогіки. Значний внесок у вивчення специфіки соціальної роботи з прийомними сім'ями зробили І. Титаренко,

Ю. Барнич, М. Солянник, які розкрили особливості взаємодії з прийомними батьками та визначили основні труднощі виховання прийомних дітей.

Питання соціального супроводу прийомних сімей досліджували Г. Бевз, В. Синякова, О. Кузьмінський, В. Марчук та інші, які обґрунтували зміст, мету, принципи та етапи супроводу, підкреслюючи його значення для забезпечення стабільності функціонування таких сімей.

Соціально-психологічні аспекти функціонування прийомних сімей висвітлено у працях зарубіжних дослідників Ж. Захарової, А. Осіпової, К. Анкудімової, Е. Куфтяк, які аналізують процес адаптації дітей, особливості міжособистісних відносин та потенційні психологічні труднощі у прийомних сім'ях.

Мета дослідження полягає у теоретичному обґрунтуванні та практичному аналізі особливостей соціальної роботи з прийомними сім'ями в умовах територіальної громади.

Відповідно до поставленої мети визначено такі **завдання дослідження:**

1. Проаналізувати теоретичні основи соціальної роботи з прийомними сім'ями.
2. Розкрити особливості організації та змісту соціальної роботи з прийомними сім'ями в умовах громади.
3. Проаналізувати діяльність соціальних служб щодо соціального супроводу прийомних сімей.
4. Дослідити потреби прийомних батьків та дітей у процесі соціального супроводу.
5. Обґрунтувати рекомендації щодо удосконалення соціальної роботи з прийомними сім'ями на рівні громади.

Об'єкт дослідження – прийомні сім'ї як форма сімейного влаштування дітей.

Предмет дослідження – особливості організації та здійснення соціальної роботи з прийомними сім'ями у територіальній громаді.

Для досягнення поставленої мети й розв’язання визначених завдань використано комплекс **методів дослідження**:

– теоретичні (аналіз наукової літератури, узагальнення, систематизація, аналіз нормативно-правових документів);

– емпіричні (бесіда, спостереження, аналіз документів, вивчення практичного досвіду соціальної роботи).

Експериментальна база дослідження. Управління праці та соціального захисту населення Уманської міської ради (місто Умань, Черкаська область).

Практичне значення одержаних результатів полягає в можливості використання отриманих висновків і рекомендацій у діяльності соціальних служб територіальних громад, зокрема для удосконалення системи соціального супроводу прийомних сімей, підвищення ефективності міжвідомчої взаємодії та якості надання соціальних послуг.

Апробація результатів дослідження. Положення і висновки дослідження обговорювалися на засіданнях кафедри соціальної педагогіки, соціальної роботи та консультування Уманського національного університету.

Матеріали дослідження було представлено на IX Всеукраїнській науково-практичній онлайн-конференції «Просоціальна особистість у гендерному вимірі: теоретико-методологічні та прикладні аспекти» (29 травня 2026 р., м. Умань).

Публікації. Результати дослідження висвітлені у двох публікаціях «Соціальна робота з прийомними сім’ями в умовах громади» та «Практика соціальної роботи з прийомними сім’ями на рівні територіальної громади».

Основні положення кваліфікаційної роботи відображенні в «Збірнику наукових праць здобувачів вищої освіти факультету соціально-психологічної освіти та фізичної культури» та в збірнику тез за матеріалами конференції «Просоціальна особистість у гендерному вимірі: теоретико-методологічні та

прикладні аспекти».

Структура дослідження. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел із 35 найменувань. Повний обсяг випускної кваліфікаційної роботи – 61 сторінка: основний текст – 53 сторінки.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ПРИЙОМНИМИ СІМ'ЯМИ

1.1. Прийомна сім'я як форма сімейного влаштування дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування

Сім'я є головним осередком для фізичного, духовного, інтелектуального, культурного та соціального розвитку особистості. Проте, за останні роки помітною є тенденція нехтування батьками своїх обов'язків. І, як наслідок, діти залишаються сиротами при живих батьках.

«Діти, позбавлені батьківського піклування» – діти, які залишилися без піклування батьків у зв'язку з позбавленням батьківських прав, відібранням від батьків без позбавлення батьківських прав, визнанням батьків безвісти зниклими або недієздатними, оголошенням їх померлими, відбуванням покарання в місцях позбавлення волі та перебуванням їх під вартою на час слідства, розшуком їх органами внутрішніх справ, пов'язаним з ухиленням від сплати аліментів та відсутністю відомостей про їх місцезнаходження; тривалою хворобою батьків, яка перешкоджає їм виконувати свої батьківські обов'язки; а також викинуті діти, діти, батьки яких невідомі; діти, від яких відмовились батьки, та безпритульні діти» [4, с. 154].

Прийомна сім'я – це сім'я, яка добровільно взяла з будинків для дітей – сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування від 1 до 4 дітей для виховання і спільного проживання [33, с. 124].

Особи, які взяли дітей у прийомну сім'ю, є прийомними батьками, а влаштовані в сім'ю діти – прийомними дітьми. Метою створення прийомних сімей є забезпечення належних умов для виховання в сім'ї дітей-сиріт та дітей, які були позбавлені батьківського піклування. Прийомні діти, влаштовуються в сім'ю до досягнення повноліття або до закінчення навчання професійно-технічних або вищих навчальних закладів, але не пізніше

досягнення ними 23-річного віку. Діти, які уражені ВІЛ-інфекцією, можуть влаштовуватися на виховання і спільне проживання до прийомної сім'ї за наявністю відповідних висновків органів опіки та піклування і закладів охорони здоров'я. Їх загальна кількість не повинна перевищувати трьох осіб. Влаштування в родині дітей з таким діагнозом потребує проходження прийомними батьками та спеціалістами, що здійснюють соціальний супровід [10].

Динамічний розвиток прийомних сімей в Україні – складний, поступовий процес, який потребує відповідного науково-методичного забезпечення. З одного боку, необхідне подальше вдосконалення технології створення прийомних сімей: від процесу пошуку потенційних прийомних батьків до прийняття рішення про передачу дитини на виховання. З другого боку, прийомним батькам часто потрібна допомога у їхній роботі [27, с. 103].

Особливість прийомної сім'ї перед існуючими формами сімейного виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, проявляється в здійсненні соціального супроводу. Поряд із функцією підтримки прийомних батьків, прийомних дітей соціальний супровід передбачає контроль за умовами розвитку і виховання дитини, виявлення недоліків і проблем у вихованні дитини.

Інша особливість прийомної сім'ї – забезпечення матеріального утримання прийомної дитини з боку держави. Також до особливостей прийомної сім'ї як альтернативної форми сімейного влаштування дітей, які залишилися без батьківського піклування, відноситься те, що:

- дитина, яка виховується в прийомній сім'ї, не позбавляється статусу дитини-сироти або дитини, позбавленої батьківського піклування, за нею залишаються всі пільги, передбачені законодавством для таких категорій дітей;
- кандидати в прийомні батьки обов'язково проходять курс підготовки, розрахований на осмислення батьками проблем, пов'язаних з

приходом в сім'ю нового вихованця, опанування соціального статусу;

- сім'я отримує статус «прийомної» на підставі рішення місцевого органу виконавчої влади, між прийомними батьками й органом, який приймає рішення про створення прийомної сім'ї, укладається договір про влаштування дітей до прийомної сім'ї на виховання та спільне проживання, який визначає права й обов'язки обох сторін.

Більшість таких дітей не мають знань, навичок, що стосується побуту (не вміють готувати, витрачати гроші, шити, ремонтувати і т.ін.) та мають адаптаційні проблеми. Як відомо адаптація є одним із провідних чинників і необхідною умовою соціалізації особистості. Тому саме адаптаційні проблеми таких дітей можуть бути частково або повністю вирішені завдяки їх вихованню у прийомній сім'ї.

Діти, які виховуються в державних закладах, практично позбавлені можливості спостерігати і брати безпосередню участь у сімейно-побутових стосунках, вони не забезпеченні знаннями і навичками щодо особливостей сімейно-шлюбних стосунків, розподілу сімейних обов'язків, культури сексуальної поведінки, у таких дітей відсутні позитивні приклади життєвого досвіду з вирішення проблем матеріального характеру. Крім того, у дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, часто формуються споживацькі стереотипи. Тому, щоб всі ці проблеми були зменшені або взагалі зникли, щоб дитина набула всіх необхідних знань, умінь, навичок та досвіду необхідна сім'я. Тому ефективною формою влаштування таких дітей є прийомна сім'я [15, с. 155].

Отже, прийомна сім'я – це сім'я, яка добровільно взяла з будинків для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування від 1 до 4 дітей для виховання і спільного проживання. Динамічний розвиток прийомних сімей в Україні – складний, поступовий процес, який потребує відповідного науково-методичного забезпечення. З одного боку, необхідне подальше вдосконалення технології створення прийомних сімей: від процесу пошуку

потенційних прийомних батьків до прийняття рішення про передачу дитини на виховання. З другого боку, прийомним батькам часто потрібна допомога у їхній роботі.

Задля покращення позитивних тенденцій вирішення проблем та задоволення потреб прийомних сімей необхідно володіти належними ресурсами.

Ресурси прийомної сім'ї – це запаси, засоби, можливості, які будуть задіяні з приходом до неї прийомної дитини. Ресурс прийомної сім'ї поділяється на три складові: матеріальний (забезпечує відповідний економічний та матеріальний стан сім'ї), соціальний (вказує на характеристики її соціальної інтеграції), психологічний (включає знання про розвиток даної категорії дітей, навички та уміння взаємодії з ними, емоційне прийняття та розуміння особливих станів таких дітей, навички виходу із важких емоційних переживань) [3].

Родина, як природне середовище дитини дає їй найбільше шансів сформуватися повноцінною, повноправною суспільною особистістю. У сім'ї закладаються світогляд, ціннісна база, життєві орієнтири, навички і норми життя та поведінки, формуються стереотипи стосунків і закладається сутність особистості. Інститут прийомної сім'ї дає можливість дитині реалізувати своє право на життя в родині. Прийомне батьківство як соціальне явище також є об'єктом пильного вивчення, адже від особистих якостей батьків у значній мірі залежатиме життєвий успіх дитини взятої на виховання [12].

Значна відмінність прийомної та біологічної сім'ї пов'язана з поділом біологічного і соціального батьківства. Біологічним батьком людина стає в момент народження дитини. Але тільки завдяки догляду за нею, постійній участі в дитячому житті людина засвоює соціальну роль батька. Феномен соціального батьківства виникає тоді, коли батьки, що не пов'язані з дитиною біологічними узами, реалізують відносно неї функцію батьківства в

повній мірі. Саме на соціальному батьківстві базуються всі форми взаємодії в прийомній сім'ї.

Функціонування прийомної сім'ї спрямоване на поліпшення якості соціалізації дітей, передбачає заходи їх реабілітації: соціальної, педагогічної, медичної, психологічної.

До прийомної сім'ї зазвичай потрапляють діти, які не отримують належного виховання в батьківській родині. Прийомна сім'я стає свого роду «швидкою допомогою», основна мета якої – своєчасно підтримати і захистити дитину в кризовій ситуації. Однак і біологічні батьки продовжують впливати на прийомну дитину. Їхній образ найчастіше ідеалізується. Неадекватно завищені уявлення соціального сироти про батьків виконують захисну функцію, компенсують негативні спогади про життя в колишній сім'ї, але, на жаль, не сприяють зниженню хворобливості для дитини теми сім'ї. Негативний вплив ідеалізації образу батьків полягає в тому, що у своїй поведінці дитина орієнтується на ту поведінку й цінності, які демонстрували її батьки, а вони, як правило, негативні.

Прийомна сім'я не тільки дає можливість ізолювати дитину від несприятливих умов, але і своїм прикладом коригує деформований світогляд дитини, пропонуючи суспільно схвалювальну поведінку [29].

Отже, прийомна сім'я є однією з пріоритетних форм сімейного влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, що забезпечує реалізацію їхнього права на виховання в сімейному середовищі.

На відміну від інституційних форм утримання, прийомна сім'я створює умови для повноцінної соціалізації дитини, формування життєвих компетентностей, ціннісних орієнтацій та моделей конструктивної поведінки.

Специфіка прийомної сім'ї полягає у поєднанні соціального батьківства з професійною підтримкою фахівців соціальної сфери.

Виховання дітей цієї категорії потребує від прийомних батьків відповідної підготовки, ресурсної спроможності (матеріальної, соціальної,

психологічної) та готовності до подолання адаптаційних і поведінкових труднощів.

Таким чином, прийомна сім'я виступає ефективним механізмом соціального захисту та реабілітації дітей, які залишилися без батьківського піклування, сприяючи їх інтеграції в суспільство, відновленню порушених соціальних зв'язків та формуванню повноцінної особистості. Ефективність її функціонування значною мірою залежить від належної підготовки прийомних батьків, системного соціального супроводу та міжвідомчої взаємодії в умовах громади.

1.2. Нормативно-правове забезпечення функціонування прийомних сімей в Україні

За даними моніторингу, який здійснюється відповідно до наказу Державного департаменту з усиновлення та захисту прав дитини від 18.09.2007 № 75 «Про здійснення моніторингу влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, у дитячі будинки сімейного типу та прийомні сім'ї», станом на 07.12.2007 року фактично влаштовано у такі сім'ї 1959 дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, із 1943 дітей, запланованих влаштувати.

На сьогодні відбуваються зміни щодо дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, прийомних сімей, дитячих будинків сімейного типу на державному рівні. Приймається ряд законодавчих актів, які спрямовані на підтримку дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, підтримку сімейних форм виховання таких дітей. Крім цього 2008 рік проголошено роком національного усиновлення та інших форм сімейного виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування (Указ президента Україні від 11 грудня 2007 року № 1205/2007 «Про проведення в Україні у 2008 році Року підтримки національного

усиновлення та інших форм сімейного виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування») [31, с.76].

У Конвенції ООН про права дитини, яку Україна ратифікувала в 1991 році, в ст. 20 наголошено на важливість зростання та виховання дитини в сімейному оточенні.

У квітні 2001 року прийнято Закон України «Про охорону дитинства», в якому встановлено основні засади державної політики у сфері захисту прав дитини як фундаментальної частини людських прав. Саме в цьому Законі визначено поняття «дитина-сирота», «безпритульні діти», «прийомна сім'я» тощо; зафіксовано право кожної дитини на проживання в сім'ї .

Якщо виховання в рідній сім'ї неможливе, то, згідно зі ст. 52 Конституції України, обов'язок щодо виховання й утримання дитини бере на себе держава. Держава делегує функції з утримання й виховання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, відповідним закладам й виділяє необхідні на це кошти. В Україні юридично закріпленими формами утримання та виховання дітей є такі:

- біологічна сім'я як найбільш природна форма зростання дитини;
- сім'ї усиновителів, які юридично прирівняні до біологічної сім'ї;
- сім'ї опікунів і піклувальників;
- прийомні сім'ї;
- дитячі будинки сімейного типу;
- міжнародне усиновлення;
- державне утримання: заклади для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

Починаючи з 1998 року, в Україні формується і розвивається новий соціальний інститут сімейного виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування – прийомна сім'я.

Виховання дітей в прийомній сім'ї вимагає особливої відповідальності та знань дорослих. У прийомних батьків, як правило, складається своє

уявлення про те, якою має бути дитина. Звичайно, спочатку, через певні причини, прийомна дитина відрізнятиметься від нерідних батьків. Однак, виховуючи її, як власну, відповідально, цілеспрямовано, сердечно, дорослі сформують повноцінну і щасливу особу, яка залишиться вдячною за це.

Перебування дитини, яка залишилася без піклування батьків, у сім'ї прийомних батьків забезпечує їй соціальний захист, захист майнових прав, догляд, виховання, вирішення медичних проблем, подолання психологічних травм, індивідуальне задоволення щоденних потреб та ін.

Обов'язковою умовою вирішення всіх питань, що виникають в прийомній сім'ї та її успішного функціонування є соціальний супровід родини фахівцями (соціальним педагогом, соціальним робітником, практичним психологом та ін.). Соціальний супровід таких сімей здійснюється постійно. В основу роботи покладено методи, які враховують найбільш типові помилки у вихованні прийомних дітей у родині. Саме тому, діяльність спеціалістів передбачає проведення широкої освітньої роботи серед прийомних батьків з різних питань: соціально-педагогічна і правова підготовка прийомних батьків до виховання дітей; допомога батькам у формуванні адекватної поведінки у дітей стосовно однолітків; значення особистого прикладу і авторитету батьків у вихованні дітей; формування позитивних взаємин між дорослими і дітьми; проблеми негативного впливу бездоглядності й безпритульності на психіку дитини; заохочення та покарання у процесі виховання дитини; допомога дитині у виборі професії; організація режиму праці, навчання, відпочинку дітей у родині; моральне, фізичне, естетичне, статеве виховання дітей; та ін. Супроводжуючий повинен скорегувати відношення у сім'ї так, щоб усі необхідні заходи для забезпечення в ній порядку та дисципліни підтримувалися за допомогою методів, побудованих на повазі гідності дитини [4, с. 157–158].

Метою утворення прийомної сім'ї є забезпечення належних умов для зростання в сімейному оточенні дітей-сиріт і дітей, позбавлених

батьківського піклування, шляхом влаштування їх у сім'ї на виховання та спільне проживання [20].

Прийомна сім'я або окрема особа, яка не перебуває у шлюбі, що добровільно за плату взяла на виховання та спільне проживання від одного до чотирьох дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Діти, уражені ВІЛ-інфекцією, можуть влаштовуватися для виховання та спільного проживання у прийомній сім'ї за наявності відповідних висновків органів опіки та піклування і закладів охорони здоров'я, а їх загальна кількість не повинна перевищувати чотирьох осіб.

Прийомні діти проживають і виховуються у прийомній сім'ї до досягнення 18-річного віку. Після досягнення 18-річного віку такі особи у разі продовження навчання в закладах загальної середньої, професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої освіти можуть за їх вибором продовжити проживати і виховуватися у цій прийомній сім'ї до закінчення відповідних закладів освіти.

Прийомна сім'я може утворюватися у житловому приміщенні, що належить кандидатам у прийомні батьки на праві власності або перебуває у користуванні за договором найму (оренди), укладеного не менш як на три роки та засвідченого нотаріально, за наявності відповідних санітарно-гігієнічних та побутових умов (належного стану житлового приміщення, необхідної житлової площі, належного санітарного стану, наявності необхідних меблів, побутової техніки та інших предметів тривалого вжитку, наявності умов для проживання, виховання та розвитку дитини).

Прийомними батьками можуть бути окремі працездатні особи та особи, які перебувають у шлюбі, крім випадків, коли хоча б одна з них:

- не пройшла курс навчання з виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування;
- за станом здоров'я не може виконувати обов'язки щодо виховання дітей (особи з інвалідністю I і II групи, які за висновком медико-соціальної

експертної комісії або за рішенням експертної команди з оцінювання повсякденного функціонування особи потребують стороннього догляду; особи, в яких офіційно зареєстровані асоціальні прояви, нахили до насильства).

Не можуть бути прийомними батьками особи, з якими на спільній житловій площі проживають члени сім'ї (зокрема малолітні та неповнолітні діти), які мають глибокі органічні ураження нервової системи, алкогольну, наркотичну залежність, психотичні розлади, хворі на СНІД (крім сімей, які беруть на виховання дітей, уражених ВІЛ-інфекцією), відкриту форму туберкульозу, в яких офіційно зареєстровано асоціальні прояви, нахили до насильства.

Середньомісячний сукупний дохід сім'ї в розрахунку на одну особу за попередні шість місяців, що передували місяцю звернення із заявою про утворення прийомної сім'ї, не може бути менший ніж розмір прожиткового мінімуму, встановлений законом для відповідних соціальних і демографічних груп населення [20].

Аналізуючи «Сімейний кодекс України» відзначимо, що 20 глава кодексу призначена прийомній сім'ї. Стаття 256 наголошує:

– Рішення про створення прийомної сім'ї приймається районною, районною в містах Києва та Севастополі державними адміністраціями, виконавчим комітетом міської (міст республіканського Автономної Республіки Крим і міст обласного значення) ради в порядку, встановленому Кабінетом міністрів України.

– Між прийомними батьками та органом, який прийняв рішення про створення прийомної сім'ї, на основі типового договору укладається договір про влаштування дітей до прийомної сім'ї.

– Орган, який прийняв рішення про створення прийомної сім'ї, зобов'язаний контролювати виконання прийомними батьками своїх обов'язків щодо виховання та утримання дітей.

– Положення про прийомну сім'ю та типовий договір про влаштування дітей до прийомної сім'ї затверджується Кабінетом міністрів України.

Прийомна сім'я має певні особливості, це безумовно і соціальний супровід, і державний контроль за умовами утримання, виховання та розвитку дітей. Сучасні науковці зазначають, що «до особливостей прийомної сім'ї як альтернативної форми сімейного влаштування дітей, які залишилися без батьківського піклування, відноситься те, що: дитина, яка виховується в прийомній сім'ї, не позбавляється статусу дитини-сироти або дитини, позбавленої батьківського піклування, за нею залишаються всі пільги, передбачені законодавством для таких категорій дітей; кандидати в прийомні батьки обов'язково проходять курс підготовки, розрахований на осмислення батьками проблем, пов'язаних з приходом в сім'ю нового вихованця, опанування соціального статусу; сім'я отримує статус «прийомної» на підставі рішення місцевого органу виконавчої влади, між прийомними батьками й органом, який приймає рішення про створення прийомної сім'ї, укладається договір про влаштування дітей до прийомної сім'ї на виховання та спільне проживання, який визначає права й обов'язки обох сторін» [34, с. 13-14].

Нині в Україні соціальна робота зі створення і забезпечення оптимального та якнайкращого функціонування прийомної сім'ї здійснюється за дотриманням безсумнівного алгоритму, яким враховується адміністративно-інституціональна, організаційно-нормативна і методична специфіка роботи з вказаною категорією сімей. Дослідниці Н. Комарова та І. Пєша розробили «Модель створення та соціального супроводження прийомної сім'ї» на основі аналізу результатів проведеного ними соціального експерименту із запровадження інноваційних форм сімейного виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування в умовах прийомної сім'ї. Модель визнана в Україні найбільш продуктивною, вона є

комплексною, інтегрованою, універсальною та складається із декількох етапів:

- Проведення інформаційної кампанії, орієнтованої в першу чергу на пошук кандидатів для створення прийомної сім'ї та формування на локальному рівні позитивного образу інститутів сімейного влаштування дітей, позбавлених батьківського піклування; результатом інформаційної кампанії передбачаються звернення громадян, які висловили готовність організувати дитячий будинок сімейного типу.
- Попередня робота з кандидатами у прийомні батьки: вона спрямовується на збір інформації про сім'ю, формування у кандидата готовності виконувати нову соціальну роль – вихователя дитини, позбавленої батьківського піклування. «На цьому етапі роботи передбачено: проведення бесід з кандидатами (не менше двох зустрічей); відвідання спеціалістом родини кандидатів; перевірка інформації про кандидатів у прийомні батьки, батьки-вихователі; співбесіда кандидатів з психологом; тренінг з підготовки кандидатів на створення прийомних сімей: підбір дитини на влаштування у сім'ю» [34, с. 18-19].

Отже, прийомна сім'я має певні особливості, це безумовно і соціальний супровід, і державний контроль за умовами утримання, виховання та розвитку дітей. Сучасні науковці зазначають, що «до особливостей прийомної сім'ї як альтернативної форми сімейного влаштування дітей, які залишилися без батьківського піклування, відноситься те, що: дитина, яка виховується в прийомній сім'ї, не позбавляється статусу дитини-сироти або дитини, позбавленої батьківського піклування, за нею залишаються всі пільги, передбачені законодавством для таких категорій дітей; кандидати в прийомні батьки обов'язково проходять курс підготовки, розрахований на осмислення батьками проблем, пов'язаних з приходом в сім'ю нового вихованця, опанування соціального статусу; сім'я отримує статус «прийомної» на підставі рішення місцевого органу виконавчої влади, між

прийомними батьками й органом, який приймає рішення про створення прийомної сім'ї, укладається договір про влаштування дітей до прийомної сім'ї на виховання та спільне проживання, який визначає права й обов'язки обох сторін»

1.3. Соціально-психологічні аспекти функціонування прийомних сімей в Україні

На сьогоднішній день повномасштабна війна позбавила батьківського піклування сотні дітей в Україні. Тільки за перші півроку сиротами стали 3182 дитини. Це актуалізує розробку нових або удосконалення уже існуючих форм утримання дітей-сиріт. Їх надалі можуть влаштувати у дитячі будинки сімейного типу або у прийомні сім'ї для постійного проживання. За умови відсутності можливості проживати у колі рідної сім'ї найкращою альтернативою вбачається прийомна родина [1, с. 148-149].

Прийомна сім'я – це повсякденне життя, де дорослі та діти вчаться розуміти один одного, розбиратися в тяготах та радостях цього життя, осмислюючи його глибину через щоденні турботи, спілкування та побут. Науковці зауважують, що той момент, коли приймається рішення стати на шлях замінної опіки, стає початком перегляду всіх складових спільного життя її членів, що при детальному розгляді може зовсім не співпадати із початковими бажаннями дорослих та малих. Хоча рішення сім'ї загалом є позитивним і акції допомоги, як правило, схвалюються членами спільноти, все ж таки ситуація замінної сімейної опіки дитини несе в собі певну частку деструктивності, пов'язаної із соціальною оцінкою перш за все позиції біологічних батьків прийомних дітей з причини їх батьківської неспроможності, та загальним контекстом громадської думки щодо ситуації безбатьківщини. Дитина, яка втратила піклування своїх батьків, нині сприймається суспільством переважно з позиції кризи та уразливості,

оскільки: батьки цієї дитини не змогти вижити з реальних причин (хвороби, аварії, чи війни); не витримали тиску життя і не змогли соціально ствердитися; невиправдано ризикували своїм життя; вели асоціальний спосіб життя і з цієї причини їхні дії підпали під осуд оточуючої спільноти; сприймалися зі сторони спільноти як небезпечні люди, оскільки порушили канони суспільного життя або скоїли неприйнятні вчинки (крадіжку, насилля, перелюбодіяння тощо), тобто їхні дії суперечили або порушували соціальні норми життя [2, с. 166].

Соціальна суб'єктивна оцінка якості життя людей, які не зуміли зростити народжену ними дитину, реальний факт їх фізичної відсутності у актуальний момент розвитку дитини, одноразово позбавляє дитину можливості отримати належний родинний та громадський захист саме від найближчих для неї людей – її батьків.

Факт відсутності біологічних батьків, громадська думка та психологічно-вікові ресурси дитини будуть формувати рамку її подальшого розвитку в умовах замінної опіки. За таких умов сам стан дитини, яка втратила турботу батьків, не можна описати як радісний та щасливий. З одного боку дитина переживає втрату матері та батька, які її любили у свій спосіб, і створювали для неї звиклі умови життя, що наразі сприймається нею як нормальні. З іншого боку влаштування дитини в замінну сім'ю вмить все змінює для неї: вона має залишити все звикле і змінити не лише місце свого проживання, а й стосунки, де найскладніше те, що нові люди по відношенню до неї прагнуть виконувати функції батьків і всі їх називають теж «батьками». До того ж оточуючі люди схвалюють гідний вчинок прийомних батьків, а про біологічних батьків дитини забувають, і, більше того, навіть можуть говорити про них в негативному та осуджуючому тоні. Для дитини, яка має ввійти в сім'ю під замінну опіку, картина соціального оточення несе скоріше емоційно-негативну оцінку, ніж зичить позитивні перспективи її подальшого життя [2, с. 166-167].

Ж. Захарова та А. Осіпова, досліджуючи особливості прийомних сімей доводить, що у прийомної сім'ї є ряд специфічних особливостей, які можуть стати зоною психологічних конфліктів. Перш за все, в багатьох прийомних сім'ях присутній елемент «прихованого усиновлення», тобто прийомні батьки формують таке психологічне ставлення і такі очікування від прийомної дитини, які більш відповідають позиції усиновителів. По-друге, можна говорити про те, що дитина в прийомній сім'ї знаходиться в двох сімейних системах одночасно: в системі нової сім'ї і в системі своєї біологічної сім'ї, зв'язок з якою в силу специфіки інституту прийомної сім'ї зберігається. Ця ситуація може породжувати приховані психологічні конфлікти у дитини, що в подальшому може проявлятися як делінквентна поведінка або як порушення адаптації. По-третє, формування прийомних сімей також має специфіку, і в них може порушуватися природний порядок появи дітей в сім'ї. Четвертою виявленої особливістю є «спеціалізація» прийомних сімей, яка в більшій мірі може бути «точкою зростання»: робота в цьому напрямку може забезпечити дітям, які мають специфічні проблеми і труднощі в зв'язку з їх історією або медичним діагнозом, більш якісний догляд і часткову компенсацію їх труднощів. П'ятої ключовою особливістю прийомної сім'ї є більша відкритість і соціальна спрямованість, що також є «точкою зростання» для прийомної сім'ї [30, с. 183].

К. Анкудімова, Е. Куфтяк та І. Тіхонова, досліджуючи психологічні проблеми прийомних дітей, стверджують, що діти, які пройшли через дитячий будинок та втратили батьків, мали випробування голодом, зневагою, насильством, зазнали серйозної психологічної травми, яка в подальшому може викликати небажані зміни в їх поведінці. Наявність у дітей важкого психотравмуючого досвіду є не специфічною, але важливою особливістю багатьох прийомних сімей. Іноді саме цей досвід недостатньо серйозно усвідомлюється прийомними батьками, і внаслідок цього виникають ризики подальших поведінкових порушень у дітей в більш старшому віці.

Однією з психологічних проблем прийомної дитини і батьків можна назвати формування довірливих відносин на початковому етапі перебування дитини в сім'ї. Якщо такі відносини в силу будь-яких обставин не формуються, то це посилює у дитини агресивність, замкнутість, розгальмування, злодійство, куріння, прагнення до бродяжництва і т.д. Важливу роль тут відіграє життєвий досвід дитини, який впливає на процес її ідентифікації з сім'єю.

Дитина в прийомній сім'ї не може оволодіти роллю біологічної дитини, тому її ідентифікація ускладнена, що проявляється у відсутності статусу в новій сім'ї, проблеми вірності прийомним і біологічним батькам, почутті приниженості. Варто наголосити, що складні відносини з біологічною матір'ю формують у дитини глибокий внутрішньо-особистісний конфлікт, який породжує відчуття недовіри до прийомної сім'ї та перешкоджає її позитивному сприйняттю нового середовища. Іноді може стати проблемою те, що при передачі дитини в прийомну сім'ю не розриваються її зв'язки з біологічними батьками і вона має можливість безпосереднього спілкування з ними. Зазвичай батьки побоюються таких моментів: страх негативного впливу біологічних батьків на прийомну дитину, особливо якщо батьки були позбавлені батьківських прав, побоювання, що контакт дитини з біологічними батьками може перешкоджати формуванню міцного емоційного зв'язку з прийомною сім'єю. Специфічною особливістю прийомної сім'ї, що може призвести до психологічних проблем всередині сім'ї, є ситуації, коли в прийомну сім'ю з дітьми розміщуються інші діти, незалежно від їх біологічного віку, стану здоров'я та індивідуальних особливостей. Дослідження свідчать, що в таких випадках може виникати «конкуренція» щодо вікового лідерства. Певною загрозою є і факт дії психотравмуючих ситуацій на дитину, оскільки дитина може відігравати свої травми в новій родині. На сьогодні в Україні відсутнє законодавство, що зобов'язує звертатися за допомогою до фахівців у разі присутності у житті

дитини різних проявів насильства в минулому. Існує низка проблем і у самих прийомних батьків: відсутність емоційного контакту з дитиною, невміння сприймати дитину такою, як вона є, яскраво виражений контроль поведінки, нетерпимість до помилок прийомної дитину і ін. Іноді психіка прийомних батьків настільки виснажена в ході адаптаційного періоду, що сім'я опиняється під загрозою розпаду, а діти – повернення [30, с. 184].

Прийомна родина дає можливості дитині освоїти нові соціальні ролі, побудувати стосунки з членами сім'ї, засвоїти сімейні цінності. Як правило, відносини між дітьми та прийомними батьками мають формальний правовий характер, будуються на договірній основі та мають обмеження щодо терміну дії, але фактичні зв'язки між ними не перериваються на протязі всього життя. Також, з'ясовано, що процес входження та пристосування дитини-сироти до нових умов життя не завжди відбувається гладко та може супроводжуватися труднощами, які мають індивідуальний характер.

Серед факторів, які впливають на процес соціалізації дітей-сиріт у прийомній родині, науковець А. Капська виділяє: склад сім'ї, позиція дитини в ній, авторитетність вихователів, переважаючий стиль виховання, потенціал сім'ї (моральний, творчий), особливості характеру дорослих членів сім'ї, їх рівень освіта тощо.

Соціалізація дитини-сироти у прийомній сім'ї, як зазначає Г. Бевз, може здійснюватися за такими напрямами:

- освітнє середовище, що сприяє налагодженню контактів з дорослими та однолітками;
- коло спілкування дитини, що виявляється у стосунках з іншими членами родини, які зазвичай будуються на спільних інтересах, розширюється їх кругозір стосовно уявлень про сімейне життя та близьких людей;
- контакти з родичами та іншими близькими їй людьми з минулого життя дають можливість дитині переконатися в тому, що її життя не

починається наново, що її старі уподобання існують і в неї є можливість у цьому переконатися [1, с. 149-150].

Отже, прийомна сім'я повинна демонструвати дитині модель близьких відносин, що відрізняється від тих моделей, які вона спостерігала раніше в дисгармонійній сім'ї або в інтернатному закладі. Це обумовлює необхідність ретельного відбору і підготовки майбутніх батьків з метою підвищення якості життя прийомних дітей, попередження повторної психологічної травматизації, запобігання жорстокому поводженню. Необхідно зазначити, що, незважаючи на проблеми і складності, які закономірно виникають на різних етапах розвитку прийомної сім'ї, саме ця форма є найбільш перспективною. Виховуючись у сім'ї, дитина розширює свій рольовий репертуар, встановлює нові емоційні контакти, набуває навички необхідні для майбутнього самостійного життя, в тому числі, і для створення власної сім'ї [30, с. 184].

РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЯ ТА ЗМІСТ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ПРИЙОМНИМИ СІМ'ЯМИ В УМОВАХ ГРОМАДИ

2.1. Сутність та зміст соціально-психологічного супроводу прийомних сімей у територіальній громаді

Соціальний супровід є різновидом надання соціальних послуг. Визначення цієї форми соціальної роботи в українській практиці бере початок з 1998 р., коли на етапі соціального експерименту зі створення прийомних сімей в Запорізькій області Державним інститутом проблем сім'ї та молоді (тоді Українським інститутом соціальних досліджень) було впроваджено модель соціальної підтримки сім'ї, яка бере на виховання дитину, позбавлену батьківського піклування. В основу методики соціального супроводу закладено модель «ведення випадку», що широко використовується в практиці соціальної роботи різних країн (care management – у Великій Британії, case management – у США) [14, с. 49].

Інститут прийомної сім'ї є формою державної опіки над дітьми-сиротами, коли держава перекладає свої функції на конкретну прийомну сім'ю. Частину функцій опіки держава залишає за собою: це матеріальне забезпечення на утримання дітей і оплата праці вихователів, методична підготовка прийомних батьків та допомога їм у вихованні сироти, а також контроль за утриманням і вихованням дитини. Єднальною ланкою між державою і прийомною сім'ю є соціальний працівник. Він, як правило, працює в центрі соціальних служб для молоді, одним із напрямків діяльності якого є соціальний супровід функціонування прийомної сім'ї.

Концептуальна основа фостерінгу: для прийомних сімей мають бути створені максимальні умови для нормального утримання й розвитку дітей (як прийомних, так і рідних).

Соціальний супровід – робота, спрямована на здійснення соціальної

опіки, допомоги та патронажу соціально не захищених категорій дітей та молоді з метою подолання життєвих труднощів, збереження, підвищення їх соціального статусу.

Соціальний супровід – це постійна допомога соціального працівника членам прийомної сім'ї з метою створення сприятливих умов для розвитку та виховання прийомної дитини [32].

Вивчення проблем влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, довело, що сімейне виховання, безперечно, виступає пріоритетною формою в Україні. Роль сім'ї для дитини надзвичайно важлива. Батьки дають дітям життя, відповідають за догляд і виховання, беруть на себе фінансову відповідальність, мають юридичні повноваження, у тому числі на право прийняття важливих рішень від імені дітей. Батьки допомагають відчути взаємне тепло й любов, передають дітям досвід поколінь, життєві цінності та духовність, виховують дітей, задовольняють щоденні потреби, надають зразки для наслідування, поступово прищеплюють соціальні й побутові навички, необхідні у самостійному житті. Усі ці потреби життєво важливі для кожної дитини, якого б віку вона не була. Згідно до Порядку соціального супроводу прийомних сімей соціальний супровід прийомних сімей – це робота, що передбачає надання фахівцем центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді (ЦССССДМ) у співпраці з фахівцями інших підприємств, установ, організацій комплексу правових, психологічних, соціально-педагогічних, соціально-медичних та інформаційних послуг, спрямованих на забезпечення належних умов функціонування прийомної сім'ї.

Соціальний супровід є формою державної підтримки сім'ї в інтересах дитини. Безпосередньо соціальний супровід здійснює соціальний працівник ЦССССДМ. Умовою ефективної роботи соціальних працівників, що здійснюють соціальний супровід, є вимога підвищення їхньої професійної кваліфікації. До здійснення соціального супроводу на різних етапах можуть

залучатися спеціалісти з різних сфер діяльності, які є працівниками ЦССДМ, служб у справах неповнолітніх або інших підприємств, установ, організацій.

Метою соціального супроводу є захист та забезпечення дотримання прав та інтересів дитини, оптимальних умов її життя та розвитку з урахуванням індивідуальних потреб кожної дитини шляхом надання соціальних послуг прийомній сім'ї. Реалізація соціального супроводу спрямована на вирішення певних завдань залежно від терміну влаштування дитини у сім'ю та її основних потреб.

Соціальний супровід зорієнтований на адаптацію дитини в новій сім'ї; створення позитивного психологічного клімату у родині; забезпечення оптимальних умов життя; забезпечення захисту прав дитини; створення можливостей для розвитку дитини шляхом надання комплексу якісних соціальних послуг [14, с. 52].

Соціальна послуга соціального супроводу сімей, у яких виховуються діти-сироти і діти, позбавлені батьківського піклування, - комплекс заходів, що передбачає допомогу у створенні та підтримці позитивного соціально-психологічного клімату в сім'ї, адаптацію дитини в нових умовах, створення належних умов для забезпечення індивідуальних потреб кожної дитини-сироти та дитини, позбавленої батьківського піклування, у розвитку та вихованні, захист майнових, житлових та інших прав дитини, сприяння навчанню та розвитку дитини, допомогу у зміцненні/відновленні родинних та суспільно корисних зв'язків, у створенні та забезпеченні умов для пріоритетного права дитини на усиновлення, підготовку дитини до виходу із сім'ї, в тому числі до самостійного життя.

Підставою для отримання соціальної послуги соціального супроводу є рішення органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування про створення прийомної сім'ї, дитячого будинку сімейного типу, про встановлення опіки, піклування або рішення суду.

Між надавачем соціальної послуги та отримувачем укладається договір про надання соціальної послуги соціального супроводу, що визначає умови соціальної взаємодії та зобов'язання сторін, місце, тривалість і умови надання послуги. Фахівець, який здійснює соціальний супровід, отримує інформацію щодо попередніх умов життя і розвитку дитини-вихованця, що міститься у електронній обліково-статистичній картці дитини та індивідуальному плану соціального захисту дитини, яка опинилась у складних життєвих обставинах/дитини-сироти та дитини, позбавленої батьківського піклування.

Протягом місяця збирається додаткова інформація та проводиться початкова оцінка потреб прийомної дитини/дитини-вихованця згідно з Порядком здійснення соціального супроводження прийомних сімей та дитячих будинків 166 сімейного типу, затвердженого наказом Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту (2009) [17, с. 164-165].

Соціальна послуга соціального супроводу надається за місцем проживання (перебування) отримувача соціальної послуги соціального супроводу або в приміщенні суб'єкта, що надає соціальну послугу соціального супроводу.

Соціальна послуга соціального супроводу надається:

- прийомній сім'ї, дитячому будинку сімейного типу - постійно;
- сім'ї опікуна, піклувальника - протягом року після влаштування дитини під опіку, піклування та протягом року до завершення піклування, а також за поданням відповідної служби у справах дітей у разі потреби.

Частота відвідувань таких сімей визначається і планується індивідуально, але відвідування повинні відбуватися не менше ніж щотижня протягом першого місяця перебування дитини в сім'ї; наступні три місяці - не менше одного разу на два тижні; надалі, протягом першого року функціонування, - за потреби, але не рідше одного разу на місяць; потім - не рідше одного разу на два місяці.

Крім того, не менше трьох разів протягом першого року функціонування сімей, до яких влаштовано дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, фахівець має право на відвідування таких сімей без попередження заздалегідь.

За результатами відвідування таких сімей у разі потреби складається акт про результат візиту за формою, визначеною додатком 5 до Порядку здійснення соціального супроводження прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу, затвердженого наказом Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту від 23 вересня 2009 року № 3357, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 16 жовтня 2009 року за № 966/16982 [19].

В основі соціального супроводу лежить оцінка та планування послуг. Основним моментом цього процесу повинна бути індивідуальна оцінка потреб прийомної дитини та сім'ї для визначення конкретного типу та рівня соціальної допомоги.

Центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді здійснюють соціальний супровід прийомних сімей від моменту їх утворення. Така діяльність передбачає надання прийомним батькам і прийомним дітям психологічних, соціально-педагогічних та інших послуг, здійснення заходів щодо соціальної реабілітації та інтеграції прийомних дітей. Така форма соціальної роботи виступає, з одного боку, як контроль за умовами виховання та утримання, з іншого боку – як система дієвої допомоги у вирішенні життєвих проблем сімей, які виховують дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування.

Основними завданнями соціального супроводу є:

- ефективне використання наявних ресурсів для оптимальної та швидкої адаптації сім'ї і дитини-вихованця з метою вирішення проблем;
- надання допомоги батькам для того, щоб у подальшому вони могли вирішувати проблеми шляхом мобілізації власних ресурсів;

- забезпечення партнерських стосунків між сім’єю, соціальною службою, іншими державними і громадськими установами для комплексного забезпечення прав прийомної дитини.

Реалізація соціального супроводу прийомної сім’ї передбачає:

- складання плану соціального супроводу дитини;
- відвідування сім’ї, контактування з батьками та дитиною;
- надання допомоги прийомним батькам щодо розв’язання проблем;
- періодичну оцінку ефективності реалізації соціального супроводу;
- коригування плану соціального супроводу;
- надання інформації службам у справах неповнолітніх до щорічного звіту;
- планування виходу дитини із сім’ї.

Базова оцінка стану здоров’я, рівня психологічного та емоційного розвитку, знань дитини. Інформація про дитину, яка влаштовується у прийомну сім’ю, збирається ще на етапі попереднього знайомства з батьками, проте у 30-денний період після влаштування дитини соціальний працівник разом із прийомними батьками проводить базову оцінку стану здоров’я, рівня психологічного та емоційного розвитку та знань дитини, що фіксується відповідним документом. Інформація про дитину стосується таких питань: вік; стать; історія життя; національність; релігійні погляди; стан здоров’я; рівень розвитку; дані про біологічних батьків, інших родичів; дані про братів, сестер, місце їх перебування та статус; наявність документів; інформація про житло і майно, яке належить ди тині; характер дитини; шкідливі звички, кримінальні прояви; коло інтересів, духовні потреби тощо [14, с. 53-54].

Отже, соціальний супровід – це діяльність спеціаліста, спрямована на створення необхідних соціально-психологічних умов розвитку прийомних

дітей. Основний принцип роботи – індивідуальний підхід до кожної дитини, кожної сім'ї з урахуванням особливостей та специфічних потреб.

2.2. Форми та методи соціальної роботи з прийомними сім'ями

Основним завданням соціальної роботи є створення умов за яких особи або сім'ї, які перебувають у складних життєвих обставинах, були спроможними самостійно вирішувати життєві проблеми, мінімізувати їхні наслідки. Соціальна робота з дітьми спрямована на захист прав дитини, створення умов забезпечення найкращих інтересів дитини.

Також одним із напрямів соціальної роботи є профілактика неблагополуччя, попередження потрапляння особи або сім'ї у складні життєві обставини. Соціальна робота з сім'ями, дітьми та молоддю впроваджується шляхом надання соціальних послуг та соціальної підтримки особам та сім'ям, які перебувають у складних життєвих обставинах, та реалізується за що реалізуються відповідно методу «ведення випадку».

До основних соціальних послуг, що надаються при здійсненні соціальної роботи сім'ям, дітям та молоді, належать соціальна профілактика, соціальна реабілітація, соціальний супровід, консультування.

Соціальна підтримка передбачає реалізацію заходів спрямованих на:

- формування відповідального батьківства, навчання батьків навичкам, необхідним для всебічного розвитку та виховання дітей;
- розвиток різних форм сімейного виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування - запобігання негативним явищам та їх подолання [17, с. 11].

Фахівець із соціальної роботи діє на макро-, мезо- і мікрорівнях, беручи участь у реалізації місцевих соціальних програм, здійснюючи профілактичну роботу, надаючи допомогу окремій людині, сім'ї, які перебувають у складних життєвих обставинах, шляхом підтримки, консультування, реабілітації,

активізації потенціалу людини та її родинного оточення.

Вимоги до знань фахівця із соціальної роботи зумовлюють вимоги до умінь, серед яких: збирати та інтерпретувати інформацію: вислухати й зрозуміти; запитати й відповісти; пояснити, довести, переконати; створити атмосферу довіри під час розмови з клієнтом; аналізувати, реалістично сприймати події, прогнозувати подальші дії та можливі наслідки; знайти індивідуальний підхід до кожного клієнта з урахуванням його віку та особливостей розвитку, культурної належності; керувати власними емоціями; вирішувати конфліктні ситуації, долати агресію з мінімальним ризиком для себе та інших.

Для вирішення професійних завдань у своїй практичній діяльності фахівці із соціальної роботи можуть використовувати різноманітні методи, які з'явилися та набули розвитку в межах наук про людину, зокрема педагогіки, психології, соціології, власне соціальної роботи [9, с. 78-79].

До основних форм організації профілактичної діяльності соціального працівника з опікунськими і прийомними сім'ями відносяться профілактичні заходи та профілактичні програми. На думку В. Лютого, «профілактичний захід – це спеціально організована взаємодія виконавців профілактичної роботи (фахівців або волонтерів) і представників цільової групи, спрямована на попередження соціальної проблеми чи подолання окремих її чинників. Основними видами заходів, що здійснюються в процесі соціальної профілактики, є масові акції («Дні боротьби..», мітинги, походи, фестивалі, конкурси, концерти, зустрічі), інформаційно-просвітницькі та навчальні заходи (круглі столи, семінари, лекції, тренінги, теле- та радіопрограми тощо), заходи з поширення науково-популярної літератури та соціальної реклами, з надання матеріально-побутової допомоги, з контролю за дотриманням норм». Профілактичні заходи можуть здійснюватися окремо один від одного або бути складовим елементом профілактичних програм.

Науковець В. Лютий виділяє профілактичну програму, як одну із

основних форм здіснення профілактичної роботи, та визначає як «спеціально розроблену систему заходів, спрямованих на попередження конкретної соціальної проблеми.

Профілактична програма реалізується на певній території або в певних установах і має чітко визначений термін. Профілактичні програми можуть передбачати як здійснення окремих заходів, так і довготривалі профілактичні впровадження (наприклад, організація діяльності консультативних пунктів)».

Профілактичні програми залежно від рівня впливу можна поділити на міжнародні (глобальні, міждержавні), загальнодержавні (національні), регіональні та локальні (що реалізовуються на рівні територіальних спільнот). Залежно від спрямованості профілактичного впливу програми поділяються на комплексні та вузькоспрямовані. Комплексні профілактичні програми передбачають вплив на всі чинники проблеми, вузькоспрямовані – на подолання її окремих чинників [28, с. 28-29].

Наприклад, у роботі з опікунськими і прийомними сім’ями соціальний працівник використовує такі основні методи профілактики як гра, тренінг, профілактична бесіда, соціальна реклама та інші.

Гра – емоційно-забарвлена діяльність, що в умовних обставинах моделює ті чи інші пов’язані із проблемою аспекти життєдіяльності людини або розвиває якості, необхідні для подолання проблеми. Також рольова гра як окремий метод, використовується для відтворення умовних обставин проблемних ситуацій. У роботі з даною категорією сімей можна виділити такі переваги, як підбадьорення, жваві емоції, підвищення активності; гра дає можливість у безпечних умовах відчути на собі проблему та спробувати знайти шляхи її вирішення. До недоліків відносимо погане засвоєння інформації; умовність, нереальність гри знижує її ефективність.

Одним з найефективніших методів у роботі з опікунською і прийомною сім’єю вважається тренінг – групова робота, спрямована на отримання знань, розвиток вмінь і формування навичок подолання проблем та соціальної

поведінки.

У профілактичній роботі використовуються тренінги комунікативних вмінь, психотерапевтичні тренінги, комплексні навчальні тренінги та особистісного зростання. Тренінг найбільш підходить даній категорії, оскільки він орієнтований на групову роботу та активність учасників. Ведучі, в ролі яких виступають соціальний працівник і психолог, взаємодіють з учасниками й, враховуючи індивідуальний підхід (учасники можуть переживати різні почуття – від роздратування до байдужості), організовують роботу всієї групи так, щоб у всіх учасників залишилися позитивні відчуття, нові знання, вміння і навички [28, с. 28-29].

Формами роботи соціального працівника із супроводу прийомної сім'ї є:

– відвідування прийомної сім'ї;
– підтримка телефонних контактів;
– представництво інтересів прийомних сімей;
– посередництво при вирішенні суперечностей ;
– щорічний аналіз ефективності функціонування прийомних сімей;
– організація надання матеріальної та інших видів допомоги за потребою.

Отже, до основних соціальних послуг, що надаються при здійсненні соціальної роботи сім'ям, дітям та молоді, належать соціальна профілактика, соціальна реабілітація, соціальний супровід, консультування. Також одним з найефективніших методів у роботі з опікунською і прийомною сім'єю вважається тренінг – групова робота, спрямована на отримання знань, розвиток вмінь і формування навичок подолання проблем та соціальної поведінки. У роботі з опікунськими і прийомними сім'ями соціальний працівник використовує такі основні методи профілактики як гра, тренінг, профілактична бесіда, соціальна реклама та інші.

2.3. Міжвідомча взаємодія в роботі з прийомними сім'ями

Міждисциплінарна взаємодія у соціальній роботі означає інтеграцію знань і практик соціальних працівників, психологів, педагогів, юристів, медиків, економістів та представників громадських і державних організацій з метою досягнення комплексних соціальних результатів. Цей підхід забезпечує глибше розуміння проблеми, дозволяє застосовувати різні методологічні підходи та сприяє виробленню індивідуальних планів допомоги для конкретних клієнтів або груп населення.

Усі суб'єкти взаємодії працюють з одними й тими самими цільовими групами (дітьми, сім'ями), а тому мають розуміти й забезпечувати комплексний підхід, щоб не лише сприяти вирішенню проблем, а й не завдати шкоди своїми діями. Міжвідомча взаємодія при роботі з сім'ями спирається на такі принципи:

- дитиноцентричність у наданні послуг;
- повага до прав дитини;
- найкращі інтереси дитини є керівним принципом прийняття рішень;
- сімейно-орієнтований підхід;
- цілісність і комплексність у роботі з сім'єю;
- сталий розвиток громади [6, с. 57-59].

Ефективність допомоги дитині та її сім'ї, які перебувають у складних життєвих обставинах, залежить від комплексності та інтегрованості зусиль різних державних і неурядових організацій, які володіють різноманітними ресурсами. Відповідно, провідним аспектом діяльності фахівця із соціальної роботи є налагодження конструктивної міжвідомчої і міждисциплінарної взаємодії у громаді.

Міжвідомча взаємодія – взаємодія державних організацій, що представляють різні відомства (галузі державного управління й установи, які

їх обслуговують).

Міждисциплінарна взаємодія – це взаємодія групи фахівців різних спеціальностей, однодумців, об'єднаних спільними цілями. Зазвичай, міждисциплінарна команда формується для ведення певного випадку, в якій експерти з різних галузей знань працюють за окремими планами та завданнями, спрямованими на досягнення спільної мети.

Міжвідомча взаємодія реалізується в роботі органів опіки та піклування, дорадчих органів, під час спільного стратегічного планування.

Окрім цього, міжвідомча взаємодія може відбуватися майже на всіх етапах роботи із сім'єю:

– при виявленні вразливої сім'ї,
– інформуванні,
– проведенні оцінки потреб,
– плануванні та наданні послуг.

Загальні правила міжвідомчої взаємодії:

– взаємний обмін інформацією є основою для співпраці;
– надзвичайно важлива умова успішної співпраці – довіра;
– співпраця потребує визначення спільної мети дій та цілей кожного окремого етапу роботи з отримувачем соціальних послуг.

Відтак, міжвідомча взаємодія передбачає адекватне реагування на наявні проблеми, готовність до корегування планів, пошук нових шляхів заради розв'язання актуальних проблем; об'єднання спільних зусиль та ефективне використання ресурсів.

Ефективним інструментом налагодження партнерської взаємодії може стати проведення міжвідомчого тренінгу для суб'єктів, які працюють із сім'єю. Завдяки такій формі роботи досягається: однакове розуміння завдань, ролей та обов'язків, а також рішень, прийнятих на місцевому рівні, для захисту дітей і покращення їх добробуту; координація процесу надання допомоги; удосконалення механізмів обміну інформацією між фахівцями

тощо. Важливим процедурним елементом міжвідомчої взаємодії є чіткий алгоритм дій у процесі виявлення вразливих сімей з дітьми та надання їм підтримки [9, с. 139-140].

З метою ефективного здійснення соціальної роботи із вразливими сім'ями та дітьми громади вкрай важливо налагодити міжвідомчі й міждисциплінарні зв'язки з медичними працівниками [9, с. 141].

Налагоджена взаємодія дозволить медичному працівникові вчасно виявити захворювання чи запобігти йому, а соціальному працівнику – здійснити заходи, спрямовані на профілактику сімейного неблагополуччя. Наприклад, за першого відвідування дитини вдома після виписки із пологового (дитячого) стаціонару лікар знайомиться з сім'єю дитини. Йому необхідно також з'ясувати проблеми соціального характеру, пов'язані з доглядом за дитиною. У разі виявлення таких проблем слід інформувати відповідні органи (служби у справах дітей, центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді й інших суб'єктів надання соціальних послуг) для подальших спільних дій [9, с.142].

Великий потенціал для організації і надання цілої низки послуг вразливим сім'ям з дітьми, у тому числі щодо виявлення таких сімей, мають заклади освіти. У цьому процесі фахівець із соціальної роботи може співпрацювати із соціальними педагогами, практичними психологами, вихователями, класними керівниками, кураторами, вчителями, керівниками гуртків та іншими фахівцями [9, с. 143].

Фахівець із соціальної роботи може звертатися до педагогічних працівників з питань навчання та розвитку дитини, її соціального оточення, кола соціальних контактів тощо. Для цього треба орієнтуватися у напрямах та сферах діяльності, посадових обов'язках педагогічних працівників [9, с. 144].

Отже, міжвідомча взаємодія у соціальній роботі передбачає реагування на наявні проблеми, готовність до корегування планів, пошук нових шляхів

заради розв’язання актуальних проблем, об’єднання спільних зусиль та ефективне використання ресурсів, це все забезпечує комплексну допомогу різним категоріям населення, в тому числі і прийомним сім’ям. Така робота передбачає злагоджену роботу соціальних служб, освітніх, медичних та державних установ з метою досягнення комплексних соціальних результатів.

РОЗДІЛ 3. ПРАКТИКА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ПРИЙОМНИМИ СІМ'ЯМИ

3.1. Характеристика громади та стан розвитку прийомних сімей

Дослідження особливостей соціальної роботи з прийомними сім'ями в умовах громади потребує аналізу конкретного соціального середовища, у якому реалізуються відповідні практики. Територіальна громада виступає ключовим рівнем організації системи соціального захисту населення, де безпосередньо здійснюється надання соціальних послуг, зокрема підтримка сімейних форм виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

У цьому контексті важливого значення набуває характеристика ресурсного потенціалу громади, стану розвитку соціальної інфраструктури, а також діяльності суб'єктів соціальної роботи, які забезпечують функціонування прийомних сімей. Аналіз стану розвитку прийомних сімей на рівні громади дозволяє виявити як позитивні тенденції, так і проблемні аспекти їх функціонування, що є підґрунтям для подальшого вдосконалення соціальної роботи у даній сфері.

Метою даного підрозділу є характеристика Уманської територіальної громади та аналіз стану розвитку прийомних сімей як важливого елементу системи соціального захисту дітей.

Уманська територіальна громада була створена у 2020 році та об'єднує село Полянецьке та місто Умань. Адміністративний центр – місто Умань.

Уманська міська рада активно розробляє та реалізує проєкти комплексного відновлення, розбудови та модернізації муніципальної інфраструктури, зокрема у сферах житлово-комунального господарства, охорони здоров'я, освіти, соціального захисту, культури, спорту і туризму (включно з паломницьким).

Уманська громада розвиває систему надання соціальних послуг. Соціальна політика міста націлена на розвиток соціальної сфери, на підтримку незахищених верств населення, забезпечення доступності соціальних послуг для усіх мешканців.

Одним із ключових напрямів роботи у соціальній сфері є робота з сім'ями з дітьми, які перебувають у складних життєвих обставинах, зокрема дітьми-сиротами та дітьми, позбавлених батьківського піклування.

У структурі соціальної сфери Уманської громади важливу роль відіграють:

– Служба у справах дітей;

– Управління праці та соціального захисту населення Уманської міської ради;

– Центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді.

Служба у справах дітей гарантує:

– захист прав дітей;

– попередження бездоглядності серед дітей;

– забезпечення прав дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування на сімейне виховання.

Прийомна сім'я є однією з основних форм сімейного виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Така сім'я передбачає виховання від 1 до 4 дітей до досягнення ними повноліття.

У межах Уманського району наявна така інформація стосовно розвитку сімейних форм виховання станом на 2021 рік:

– на обліку перебувало 178 дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування;

– з них 40 дітей виховувалися у прийомних сім'ях та дитячих будинках сімейного типу;

– загалом сімейними формами виховання було охоплено 95,6 % дітей цієї категорії;

– функціонували 4 прийомні сім’ї та 4 будинки сімейного типу, у яких виховувалася 41 дитина.

Станом на 2026 рік в на обліку в управлінні праці та соціального захисту населення перебувають 3 прийомні сім’ї, в яких виховуються 6 дітей. Троє з них мають інвалідність та відвідують спеціалізовані школи. Також перебувають на обліку 4 будинки сімейного типу, в яких виховуються 38 дітей.

Сім’ї регулярно отримують державну соціальну допомогу та використовують її за призначенням: діти мають хороше харчування, в достатній кількості забезпечені одягом, взуттям, шкільним приладдям, відвідують різноманітні гуртки, відпочивають на морі та на річці Південний Буг.

Отже, Уманська територіальна громада характеризується розвиненою системою соціального захисту населення, у межах якої значна увага приділяється підтримці дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Функціонування відповідних установ, зокрема Служби у справах дітей, Управління соціального захисту населення та Центру соціальних служб, забезпечує реалізацію державної політики у сфері захисту прав дитини на місцевому рівні.

Аналіз статистичних даних засвідчує, що в громаді сформовано систему сімейних форм виховання, яка дозволяє охопити значну частину дітей зазначеної категорії. Водночас спостерігається певне скорочення кількості прийомних сімей, що може свідчити про наявність як демографічних, так і соціально-економічних викликів.

Встановлено, що прийомні сім’ї громади забезпечують належні умови для проживання, виховання та розвитку дітей, що підтверджується їх матеріальним забезпеченням, доступом до освіти, дозвілля та соціальних послуг. Особливої уваги потребують діти з інвалідністю, що виховуються у прийомних сім’ях, оскільки їх підтримка вимагає додаткових ресурсів та

спеціалізованих послуг.

Таким чином, прийомні сім'ї займають важливе місце у системі соціального захисту Уманської територіальної громади, однак подальший розвиток цієї форми виховання потребує посилення соціальної роботи, розширення мережі прийомних сімей та удосконалення механізмів їх підтримки на рівні громади.

3.2. Аналіз діяльності соціальних служб щодо супроводу прийомних сімей

У сучасних умовах розвитку системи соціального захисту дітей в Україні особливого значення набуває забезпечення ефективного функціонування сімейних форм виховання, зокрема прийомних сімей. З огляду на це, ключову роль відіграє діяльність соціальних служб, спрямована на організацію якісного соціального супроводу, підтримку прийомних батьків та створення сприятливих умов для розвитку і соціалізації дітей. На рівні територіальних громад саме узгоджена робота відповідних інституцій забезпечує своєчасне реагування на потреби сімей і дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах. У цьому контексті важливим є аналіз діяльності соціальних служб щодо супроводу прийомних сімей в Уманській громаді, визначення основних напрямів їх роботи, форм і методів надання соціальних послуг, а також оцінка ефективності міждисциплінарної взаємодії фахівців.

Діяльність соціальних служб в Уманській громаді щодо супроводу прийомних сімей спрямована на забезпечення належного виховання та розвитку дітей, які виховуються в сімейних формах, та підтримку прийомних батьків у процесі виконання ними своїх обов'язків.

У громаді можуть здійснювати соціальний супровід :

– Служба у справах дітей;

– Служба (відділ) соціальної роботи у громаді;

– Центр соціальних служб.

Соціальні служби в Уманській громаді здійснюють підтримку прийомних сімей через соціальний супровід. За кожною сім'єю закріплюється фахівець, який підтримує з нею зв'язок, періодично відвідує, спілкується з батьками і дитиною та допомагає вирішувати проблемні питання. Основна мета соціального супроводу таких сімей – це спільними діями забезпечити відповідні умови для розвитку дітей та допомогти прийомним батькам у вихованні.

Окрім послуги соціального супроводу, сім'ї можуть отримати послугу консультування. Така послуга буває одноразовою або короткотривалою – залежно від ситуації. Найчастіше звертаються з питаннями адаптації дитини до нової сім'ї, адаптації в школі або сімейних труднощів. Також фахівці допомагають з оформленням відповідних документів, соціальних виплат, пояснюють права і обов'язки та за потреби, направляють до інших спеціалістів.

Після створення прийомної сім'ї вона автоматично береться під соціальний супровід, оскільки така сім'я потребує постійної підтримки.

Складається індивідуальний план соціального супроводу для прийомної сім'ї. План включає конкретні заходи та кроки підтримки.

Фахівець постійно контролює чи дотримуються індивідуального плану чи створені належні умови для дитини. Також аналізується, як змінюється ситуація в прийомній сім'ї: чи дитина адаптувалась, чи зменшились труднощі.

Соціальний супровід здійснюється відповідно встановлених стандартів протягом шести місяців, якщо виникають нові проблеми – план частково коригується або повністю змінюється. Якщо сім'я справляється самостійно протягом визначеного терміну – соціальний супровід можуть завершити.

Соціальний супровід прийомних сімей в Уманській громаді

здійснюється на засадах міждисциплінарної взаємодії, що передбачає узгоджену діяльність фахівців різних професійних сфер з метою забезпечення комплексної підтримки дитини та сім'ї. Такий підхід є необхідною умовою ефективного вирішення соціальних, психологічних, педагогічних і медичних проблем, що можуть виникати в процесі функціонування прийомної сім'ї.

До міждисциплінарної команди залучаються фахівці із соціальної роботи, представники служби у справах дітей, педагогічні працівники (зокрема класні керівники та соціальні педагоги), практичні психологи, медичні працівники, а також інші спеціалісти відповідно до індивідуальних потреб дитини та сім'ї. Кожен із учасників команди виконує визначені функції, що забезпечує цілісність і системність супроводу.

Міждисциплінарна взаємодія спрямована на налагодження ефективного обміну інформацією між фахівцями, координацію їхніх дій та спільне прийняття рішень щодо подолання проблемних ситуацій. Зокрема, у випадку виникнення труднощів адаптації дитини в освітньому середовищі педагог інформує фахівця із соціальної роботи, який, у свою чергу, організовує взаємодію з прийомними батьками та ініціює залучення психолога. У складних випадках практикується проведення міжвідомчих нарад, консиліумів або індивідуальних консультацій із залученням кількох спеціалістів.

Застосування міждисциплінарного підходу дозволяє здійснювати всебічний аналіз життєвої ситуації дитини, враховувати її індивідуальні потреби та ресурси сім'ї. Це сприяє підвищенню ефективності соціального супроводу, забезпечує обґрунтованість управлінських і професійних рішень, а також створює умови для успішної соціалізації та гармонійного розвитку дитини в прийомній сім'ї.

Отже, аналіз діяльності соціальних служб Уманської громади свідчить, що соціальний супровід прийомних сімей має системний і комплексний

характер та спрямований на забезпечення належних умов для виховання і розвитку дітей. Встановлено, що ключовими суб'єктами супроводу є служба у справах дітей, центр соціальних служб та відповідні структурні підрозділи соціальної роботи, які забезпечують постійну підтримку сімей через закріплення відповідального фахівця, здійснення моніторингу умов проживання та реалізацію індивідуальних планів супроводу.

З'ясовано, що важливим компонентом підтримки є надання консультаційних послуг, спрямованих на вирішення питань адаптації дітей, подолання сімейних труднощів, а також правового та соціального інформування прийомних батьків. Індивідуальне планування соціального супроводу забезпечує адресність допомоги та можливість гнучкого реагування на зміни в життєвій ситуації сім'ї.

Доведено, що ефективність соціального супроводу значною мірою залежить від міждисциплінарної взаємодії фахівців, яка забезпечує комплексний підхід до вирішення проблем дитини та сім'ї. Узгодженість дій соціальних працівників, педагогів, психологів і медичних працівників сприяє підвищенню якості наданих послуг, забезпечує обґрунтованість прийнятих рішень та створює умови для успішної соціалізації дітей у прийомних сім'ях.

Таким чином, діяльність соціальних служб в Уманській громаді є важливим чинником підтримки прийомних сімей та потребує подальшого вдосконалення з урахуванням сучасних викликів і потреб сімейних форм виховання.

3.3. Дослідження потреб прийомних батьків та дітей

У сучасній практиці соціальної роботи з прийомними сім'ями важливе місце посідає своєчасне та комплексне визначення їхніх потреб. Ефективність соціального супроводу значною мірою залежить від глибини розуміння індивідуальних особливостей функціонування сім'ї, рівня

готовності прийомних батьків до виконання виховних функцій, а також психоемоційного стану та потреб дитини. Саме тому дослідження потреб прийомних сімей виступає необхідною передумовою для планування адресної допомоги, розроблення індивідуальних програм підтримки та забезпечення належних умов для гармонійного розвитку дітей. У цьому контексті особливого значення набуває аналіз підходів і методів оцінки потреб прийомних батьків та дітей у межах соціального супроводу.

Дослідження потреб прийомних сімей здійснюється переважно на основі акту оцінки потреб сім'ї, який є базовим документом у діяльності фахівця із соціальної роботи. Зазначений акт виступає інструментом комплексного аналізу життєвої ситуації сім'ї та визначення її основних потреб і ресурсів.

Оцінка потреб передбачає використання різноманітних методів збору інформації, зокрема проведення індивідуальних бесід із прийомними батьками та дітьми, спостереження за їхньою взаємодією, аналіз умов проживання, вивчення документації, а також безпосереднє відвідування сім'ї. Такий комплексний підхід дозволяє сформувати цілісне уявлення про функціонування сім'ї та виявити як наявні труднощі, так і потенційні ризики.

Оцінювання здійснюється, як правило, під час візитів до сім'ї, у процесі яких фахівець визначає рівень її спроможності самостійно вирішувати проблемні питання. Особлива увага приділяється аналізу потреб прийомних батьків, зокрема їхньої психологічної готовності до виховання дітей, емоційного стану, рівня педагогічної компетентності та потреби у додаткових знаннях і навичках щодо особливостей виховання дітей, які зазнали травматичного досвіду.

Водночас здійснюється оцінка потреб дитини, яка включає аналіз її емоційного стану, рівня адаптації до нової сім'ї, стану здоров'я, освітніх потреб, рівня соціалізації та особливостей поведінки. Важливим аспектом є виявлення наслідків психотравмуючого досвіду, що може впливати на процес

інтеграції дитини у нове сімейне середовище.

Крім того, визначаються ресурси прийомної сім'ї, серед яких: матеріально-побутові умови, наявність соціальної підтримки з боку родичів або громади, рівень мотивації батьків, згуртованість сім'ї та її виховний потенціал.

На основі отриманих результатів формується індивідуальний план соціального супроводу, який передбачає конкретні заходи підтримки, залучення міждисциплінарної команди фахівців та надання відповідних соціальних послуг.

Соціальний супровід передбачає постійну взаємодію фахівця із соціальної роботи з прийомною сім'єю, що забезпечує можливість своєчасного виявлення нових труднощів і оперативного реагування на них. Важливою особливістю є динамічний характер оцінки потреб, оскільки вони можуть змінюватися залежно від етапу адаптації дитини, вікових особливостей, життєвих обставин та внутрішньосімейних процесів. У зв'язку з цим фахівець регулярно коригує індивідуальний план супроводу, оновлює заходи підтримки та, за потреби, залучає додаткових спеціалістів.

Окрім індивідуальної роботи, дослідження потреб прийомних сімей може здійснюватися за допомогою групових форм роботи. До таких форм належать тренінги для прийомних батьків, групи взаємопідтримки, тематичні зустрічі, консультаційні семінари, а також арт-терапевтичні заняття для дітей. Зазначені методи сприяють не лише виявленню актуальних потреб, але й розвитку батьківських компетентностей, зниженню емоційного напруження та формуванню підтримувального середовища.

Таким чином, систематичне дослідження потреб прийомних батьків і дітей є невід'ємною складовою ефективного соціального супроводу, що забезпечує індивідуалізацію допомоги та підвищує її результативність.

Отже, дослідження потреб прийомних батьків і дітей є ключовим елементом організації соціального супроводу прийомних сімей. Встановлено,

що використання акту оцінки потреб дозволяє здійснити комплексний аналіз життєвої ситуації сім'ї, визначити її проблеми та ресурси, а також забезпечити обґрунтоване планування соціальної роботи.

З'ясовано, що ефективність оцінювання забезпечується застосуванням різноманітних методів збору інформації та врахуванням індивідуальних особливостей кожної сім'ї. Особливого значення набуває постійний моніторинг змін у потребах сім'ї, що дозволяє своєчасно коригувати заходи соціального супроводу.

Доведено, що поєднання індивідуальних і групових форм роботи сприяє більш повному виявленню потреб, підвищенню рівня компетентності прийомних батьків та покращенню психоемоційного стану дітей. Загалом, системний підхід до дослідження потреб забезпечує підвищення ефективності соціальної роботи та створює умови для успішної адаптації й гармонійного розвитку дітей у прийомних сім'ях.

У межах практичної діяльності було проведено оцінку потреб прийомної сім'ї, яка виховує трьох дітей шкільного віку. Сім'я перебуває під соціальним супроводом . З метою дотримання конфіденційності персональні дані членів сім'ї не зазначаються.

Дослідження оцінювання потреб здійснювалося шляхом проведення бесіди з прийомними батьками, індивідуального спілкування з дітьми та відвідуванням сім'ї за місцем проживання. У ході зустрічей було складено акт оцінки потреб сім'ї та було проінформовано про соціальну послугу щодо соціального супроводу.

У ході роботи встановлено, що сім'я загалом забезпечує належні умови для проживання та виховання дітей. Водночас виявлено потреби. Зокрема, прийомні батьки потребують консультацій щодо особливостей поведінки дітей, які мали досвід перебування у складних життєвих обставинах. Також була потреба в психологічній підтримці однієї з дітей у зв'язку з труднощами адаптації в навчальному закладі та встановленні контактів з однолітками.

За результатами оцінки було скориговано індивідуальний план соціального супроводу сім'ї. Зокрема, передбачено надання психологічних консультацій, проведення профілактичних бесід, а також налагодження взаємодії з закладом освіти. Фахівцем соціальної роботи здійснюється подальший моніторинг стану сім'ї та ефективності наданих послуг.

3.4. Рекомендації щодо удосконалення соціальної роботи з прийомними сім'ями в громаді

Удосконалення соціальної роботи з прийомними сім'ями в умовах територіальної громади є важливим напрямом розвитку сучасної системи соціального захисту дітей. З огляду на складність процесу адаптації прийомних дітей, необхідність підтримки прийомних батьків та забезпечення належних умов для розвитку дитини, постає потреба у впровадженні ефективних підходів до організації соціального супроводу. Особливого значення набуває розробка практичних рекомендацій, спрямованих на підвищення якості соціальних послуг, оптимізацію взаємодії між фахівцями та посилення ресурсного потенціалу прийомних сімей. У цьому контексті доцільним є визначення ключових аспектів, які забезпечують результативність соціальної роботи та сприяють її подальшому вдосконаленню.

Для забезпечення високої ефективності надання послуги соціального супроводу прийомних сімей необхідним є комплексне поєднання ключових аспектів соціальної роботи, що в сукупності сприяє досягненню позитивних результатів та задоволенню потреб клієнтів.

До основних рекомендацій щодо удосконалення соціальної роботи з прийомними сім'ями належать:

1. Індивідуальний підхід. Індивідуалізація соціальної роботи є одним із провідних принципів ефективного соціального супроводу. Надання

соціальних послуг має здійснюватися з урахуванням індивідуальних особливостей прийомної сім'ї, її ресурсів, потреб і життєвих обставин. Особливу увагу слід приділяти запитам клієнтів, їхній готовності до співпраці та рівню мотивації до змін. Такий підхід забезпечує адресність допомоги та підвищує її результативність.

2. Дотримання державних стандартів соціальних послуг. Важливою умовою якісного соціального супроводу є дотримання нормативно-правових вимог, визначених державними стандартами. Це забезпечує єдність підходів до надання соціальних послуг, підвищує їх якість, сприяє раціональному використанню ресурсів та гарантує захист прав отримувачів послуг. Орієнтація на стандарти дозволяє систематизувати діяльність фахівців і забезпечити її відповідність сучасним вимогам соціальної політики.

3. Активна взаємодія та партнерство з сім'єю. Ефективність соціальної роботи значною мірою залежить від рівня довіри між фахівцем і клієнтом. Важливими складовими такої взаємодії є емпатія, уміння слухати та розуміти потреби сім'ї, створення безпечного та підтримувального середовища. Доцільно залучати прийомних батьків до процесу прийняття рішень, формувати їх відповідальність за результати виховання дітей, а також сприяти розвитку їхніх батьківських компетентностей. Партнерський підхід дозволяє підвищити ефективність спільної діяльності та забезпечити стійкість позитивних змін.

4. Підвищення професійної компетентності соціальних працівників. Однією з ключових умов удосконалення соціальної роботи є належна підготовка фахівців. Соціальні працівники повинні володіти сучасними знаннями у сфері психології, педагогіки, права, соціальної роботи, а також навичками ефективної комунікації та кризового втручання. Важливим є забезпечення систематичного підвищення кваліфікації, участі у тренінгах, семінарах, супервізії та обміну професійним досвідом. Це сприятиме підвищенню якості соціальних послуг і формуванню позитивного іміджу

соціальної роботи в суспільстві.

5. Розвиток міждисциплінарної та міжвідомчої взаємодії. Для комплексного вирішення проблем прийомних сімей необхідною є координація діяльності різних установ і спеціалістів (соціальних працівників, педагогів, психологів, медиків, юристів). Такий підхід дозволяє врахувати всі аспекти життєвої ситуації дитини та забезпечити комплексну допомогу.

6. Розширення групових форм роботи. Доцільно активніше впроваджувати тренінгові програми, групи взаємопідтримки для прийомних батьків, психоосвітні заходи та арт-терапевтичні заняття для дітей. Це сприяє обміну досвідом, зниженню емоційного вигорання батьків та покращенню психоемоційного стану дітей.

7. Інформаційно-просвітницька діяльність. Важливим напрямом є підвищення обізнаності населення щодо ролі соціальних служб та значення прийомного батьківства. Це дозволить подолати стереотипи, підвищити довіру до соціальної роботи та сприятиме залученню нових кандидатів у прийомні батьки.

Таким чином, удосконалення соціальної роботи з прийомними сім’ями потребує системного підходу, що поєднує індивідуалізацію допомоги, професіоналізацію діяльності фахівців та розвиток партнерської взаємодії.

Отже, підвищення ефективності соціальної роботи з прийомними сім’ями в умовах громади можливе за умови впровадження комплексу взаємопов’язаних заходів і підходів. Встановлено, що ключовими чинниками результативності соціального супроводу є індивідуалізація надання послуг, дотримання державних стандартів, активна взаємодія з клієнтами та високий рівень професійної підготовки фахівців.

Доведено, що важливу роль відіграє розвиток міждисциплінарної співпраці та впровадження інноваційних форм роботи, зокрема групових методів підтримки прийомних сімей. Крім того, підвищення рівня обізнаності населення сприяє формуванню позитивного ставлення до

соціальної роботи та розвитку сімейних форм виховання.

Узагальнюючи, слід зазначити, що реалізація запропонованих рекомендацій сприятиме підвищенню якості соціальних послуг, забезпеченню стабільного функціонування прийомних сімей та створенню сприятливих умов для гармонійного розвитку дітей у сімейному середовищі.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження проблеми соціальної роботи з прийомними сім’ями в умовах громади дало змогу сформулювати такі висновки:

1. Проаналізовано теоретичні основи соціальної роботи з прийомними сім’ями.

Теоретичний аналіз засвідчив, що прийомна сім’я є однією з найбільш ефективних і перспективних форм сімейного влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Саме сімейне середовище забезпечує дитині можливість емоційного розвитку, формування соціальних навичок, засвоєння моделей сімейної взаємодії та підготовки до самостійного життя. Встановлено, що прийомна сім’я виконує важливу функцію соціального захисту, реабілітації та соціалізації дітей, які залишилися без батьківського піклування. Ефективність функціонування прийомних сімей значною мірою залежить від рівня підготовки прийомних батьків, системності соціального супроводу та налагодженої міжвідомчої взаємодії в громаді.

2. Розкрито особливості організації та змісту соціальної роботи з прийомними сім’ями в умовах громади.

У ході дослідження проаналізовано нормативно-правове забезпечення соціального супроводу прийомних сімей, визначено зміст основних соціальних послуг, а також охарактеризовано форми та методи соціальної роботи з такими сім’ями. Встановлено, що до основних соціальних послуг належать соціальний супровід, консультування, соціальна профілактика та соціальна реабілітація. З’ясовано, що важливе місце у роботі з прийомними сім’ями займають тренінгові форми роботи, профілактичні бесіди, ігрові методи, інформаційно-просвітницька діяльність та інші методи, спрямовані на формування батьківської компетентності та підтримку позитивного психологічного клімату в сім’ї.

3. Проаналізовано діяльність соціальних служб щодо соціального

супроводу прийомних сімей.

Результати дослідження засвідчили, що діяльність соціальних служб Уманської територіальної громади має комплексний характер і спрямована на забезпечення належних умов функціонування прийомних сімей та гармонійного розвитку дітей. Встановлено, що за кожною прийомною сім'єю закріплюється фахівець із соціальної роботи, який здійснює постійний соціальний супровід, підтримує контакт із сім'єю, проводить консультації, відвідує сім'ю за місцем проживання та сприяє вирішенню проблемних ситуацій. Соціальний супровід здійснюється на засадах міждисциплінарної взаємодії, що передбачає співпрацю фахівців різних сфер – соціальної, психологічної, педагогічної та медичної. Такий підхід забезпечує комплексність допомоги, своєчасне реагування на труднощі та ефективне використання ресурсів громади.

4. Досліджено потреби прийомних батьків та дітей у процесі соціального супроводу.

Встановлено, що дослідження потреб прийомних сімей здійснюється переважно на основі акту оцінки потреб сім'ї, який є базовим інструментом у діяльності фахівця із соціальної роботи. Оцінювання передбачає комплексне вивчення життєвої ситуації сім'ї, визначення її потреб, ресурсів та труднощів. У процесі практичного дослідження було проведено бесіди з прийомними батьками, індивідуальне спілкування з дітьми та відвідування сім'ї за місцем проживання. За результатами оцінювання встановлено потребу у психологічній підтримці, проведенні профілактичних заходів та посиленні взаємодії із закладами освіти. Відповідно до виявлених потреб було скориговано індивідуальний план соціального супроводу сім'ї.

5. Обґрунтовано рекомендації щодо удосконалення соціальної роботи з прийомними сім'ями на рівні громади.

Доведено, що підвищення ефективності соціальної роботи з прийомними сім'ями можливе за умови впровадження комплексу

взаємопов’язаних заходів. До основних напрямів удосконалення належать: індивідуалізація соціального супроводу, дотримання державних стандартів надання соціальних послуг, розвиток міжвідомчої взаємодії, активне залучення прийомних батьків до процесу прийняття рішень та підвищення професійної компетентності фахівців соціальної сфери. Важливого значення набуває також упровадження інноваційних форм роботи, зокрема тренінгів, груп взаємопідтримки та програм психологічної підтримки прийомних сімей.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми соціальної роботи з прийомними сім’ями в умовах громади. Перспективними напрямами подальших наукових досліджень є вивчення особливостей адаптації дітей у прийомних сім’ях, удосконалення технологій соціального супроводу, розробка програм психологічної підтримки прийомних батьків, а також дослідження ефективності міжвідомчої взаємодії у системі соціального захисту дітей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Актуальні проблеми досліджень у галузі соціальної педагогіки і соціальної роботи : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. здобувачів вищої освіти, 19 трав. 2023 р. Харків : ХНУ імені Г. С. Сковороди, 2023. 212 с.

2. Бевз Г. Інститут прийомної сім'ї: соціально-психологічні виміри. Київ, 2010. 333 с.

3. Бевз Г. М., Кузьмінський В. О., Нескучаєва О. І. та ін. Прийомна сім'я: методика створення і соціального супроводу : наук.-метод. посіб. Київ : Центр стратегічної підтримки, 2003. 92 с.

4. Бондаренко Г. В. Виховання дітей у прийомних сім'ях та дитячих будинках сімейного типу. Соціальна педагогіка: теорія та практика. 2014. С. 154–158.

5. Гвоздь Л. Соціально-педагогічна робота з прийомними сім'ями. Матеріали 26-ї наукової сесії Осередку Наукового товариства ім. Шевченка. Черкаси : Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького. URL: https://cdu.edu.ua/nauka/naukovi-vydannia.html (дата звернення: 14.05.2026).

6. Дащаківська О. Ю., Стельмах С. С., Максименко К. М. Спільно до нових послуг. Керівництво із впровадження соціальних послуг для сімей з дітьми в громадах. Ч. 2 : Ведення випадку та міжвідомча взаємодія : посіб. Київ, 2021. 72 с.

7. Державний стандарт соціальної послуги консультування : наказ Міністерства соціальної політики України від 02 лип. 2015 р. № 678.

8. Державний стандарт соціальної послуги посередництва (медіації) : наказ Міністерства соціальної політики України від 17 серп. 2016 р. № 892.

9. Кияниця З. П., Петрочко Ж. В. Соціальна робота з вразливими сім'ями та дітьми : посіб. : у 2 ч. Ч. 1 : Сучасні орієнтири та ключові технології. Київ : ОБНОВА КОМПАНІ, 2017. 256 с.

10. Комарова Н. М., Пєша І. В. Методичні рекомендації для соціальних працівників, державних службовців щодо розвитку сімейних форм виховання. Київ : Державний інститут проблем сім'ї та молоді, 2006. 92 с.

11. Конвенція ООН про права дитини від 20 листоп. 1989 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021. (дата звернення: 14.05.2026).

12. Коваленко А. С. Прийомна сім'я як одна з можливостей забезпечення права дітей-сиріт на виховання в родині. Науковий вісник. 2014. С. 1–7.

13. Максіменкова В. С. Технологія соціального супроводу прийомних сімей під час функціонування сім'ї : кваліфікац. робота. Львів : Український католицький університет, 2023. 41 с.

14. Миколюк С. М. Соціальний супровід як форма соціальної допомоги для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Науковий вісник Західноукраїнського національного університету. 2022. С. 53.

15. Міхеєва О. М. Прийомна сім'я як позитивне соціальне середовище для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківської опіки. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Київ, 2014. С. 154–157.

16. Питання діяльності органів опіки та піклування, пов'язаної із захистом прав дитини : постанова Кабінету Міністрів України від 24 верес. 2008р.№866.URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/8662008%D0%BF (дата звернення: 14.05.2026).

17. Пєша І. В., Сопівник І. В., Галайдюк В. В., Кошук О. Б. Соціальна робота з сім'ями, дітьми та молоддю : навч. посіб. Київ : Компринт, 2023. 449 с.

18. Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України від 07 груд 2017 р. № 2229.VIII.

URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/222919 (дата звернення: 14.05.2026).

19. Про затвердження Державного стандарту соціального супроводу сімей, у яких виховуються діти-сироти і діти, позбавлені батьківського піклування : наказ Міністерства соціальної політики України від 05 верес. 2017 р. № 1089. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1089-17 (дата звернення: 14.05.2026).

20. Про затвердження Положення про прийомну сім'ю : постанова Кабінету Міністрів України від 26 квіт. 2002 р. № 565. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/565-2002-%D0%BF (дата звернення: 14.05.2026).

21. Про затвердження Порядку виявлення сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах, надання їм соціальних послуг та здійснення соціального супроводу таких сімей (осіб) : постанова Кабінету Міністрів України від 21 листоп. 2013 р. № 896. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/896-2013-%D0%BF (дата звернення: 14.05.2026).

22. Про затвердження Порядку здійснення соціального супроводження прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу : наказ Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту від 23 верес. 2009 р. № 3357.

23. Про охорону дитинства : Закон України від 26 квіт. 2001 р. №2402III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/240214 (дата звернення: 14.05.2026).

24. Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю : Закон України від 21 черв.2001р.№2558-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2558-14 (дата звернення: 14.05.2026).

25. Про соціальні послуги : Закон України від 17 січ. 2019 р. № 2671-VIII.URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19 (дата звернення: 14.05.2026).

26. Сімейний кодекс України : Закон України від 10 січ. 2002 р.

№ 2947 III.URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14 (дата звернення: 14.05.2026).

27. Сініцина Ю. Ю., Кубіцький С. О. Соціальний супровід прийомних сімей. Вісник Національного університету оборони України. 2011. № 6(25). С. 102–107.

28. Скорик Г. Ю. Специфіка соціальної роботи з опікунськими і прийомними сім'ями щодо профілактики структурного насильства : кваліфікац. робота. Херсон ХДУ, 2020. 55 с. URL: https://ekhsuir.kspu.edu/handle/123456789/11115 (дата звернення: 15.05.2026).

29. Синякова В. Соціалізація підлітків в умовах прийомної сім'ї. Вісник Львівського університету. Серія психологічні науки. 2021. Вип. 10. С. 153–158.

30. Синякова В. Б. Психологічне підґрунтя соціального супроводу створення та функціонування прийомної сім'ї. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота». 2021. Вип. 2 (49). С. 182–186. URL: https://visnykped.uzhnu.edu.ua/article/view/247878 (дата звернення: 14.05.2026).

31. Соляник М. Г. Прийомна сім'я як одна з форм виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 11. С. 74–77.

32. Сутність та організація соціального супроводу сім'ї. URL: https://studfile.net/preview/9317090/page:2/ (дата звернення: 14.05.2026).

33. Титаренко І. О., Барнич Ю. В. Специфіка соціальної роботи з сім'ями, які виховують прийомних дітей. Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право. 2011. Вип. 3(11). С. 123–127.

34. Уманська І. В. Особливості соціальної роботи з прийомними сім'ями в сучасній Україні. Івано-Франківськ, 2023. 39 с.

35. Указ Президента України «Про першочергові заходи щодо захисту прав дітей» від 11.07.2005 № 1086/2005р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1086/2005#Text (дата звернення: 14.05.2026).